

การต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์และการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง: กรณีศึกษาประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง

สุรินทร์ภรณ์ ศรีอินทร์^{1*}, มานะ ชุนวิช่วย², นฤมล ชุนวิช่วย³ และ นุชนารถ วงศ์จำปา⁴

¹คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร

²คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, นครศรีธรรมราช

³คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, นครศรีธรรมราช

⁴คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปทุมธานี

*rdisps@ku.ac.th

บทคัดย่อ

การเข้าถึงการใช้ประโยชน์และการร่วมฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลโดยชาวประมงพื้นบ้านตรัง ส่งผลต่อวิถีชีวิตที่ดีขึ้นของชาวประมงทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางทะเลได้มากขึ้น ดังนั้นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจึงสมควรที่จะนำไปขยายผลเพื่อให้สังคมได้รับรู้ การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล และศึกษาการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่าการต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 ซึ่งในขณะนั้นทรัพยากรทางทะเลยังมีความอุดมสมบูรณ์ จากการค้นคว้าเอกสารจากหอจดหมายเหตุพบประเด็นการต่อสู้เพื่อการเข้าถึงทรัพยากรทางทะเลระหว่างรัฐสยามกับคนสัญชาติญี่ปุ่นที่ลักลอบทำประมงในทะเลอันดามัน เวลาดังกล่าวเป็นช่วงการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง เหตุการณ์นี้อธิบายได้ว่าเป็นการเตรียมตัวของญี่ปุ่นก่อนเข้าสู่สงครามโลกนั่นเอง ต่อมาเป็นช่วงการรีดเค้นทรัพยากรประมงตรัง ในปี พ.ศ. 2510 จนถึงปลายปี พ.ศ. 2520 ช่วงดังกล่าวมีการเข้ามาของประมงพาณิชย์ โดยเฉพาะเรืออวนลาก อวนรุน เป็นการทำประมงอย่างเข้มข้นส่งผลให้ทรัพยากรทางทะเลเสื่อมโทรม และชาวประมงพื้นบ้านมีคุณภาพชีวิตลดลง สำหรับการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลพบว่ามีประเด็นสำคัญคือการเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ส่งเสริมให้รักษาทรัพยากรของตัวเอง การจัดทำป่าชายเลนชุมชน เกิดคนทำงานด้านการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มีการฟื้นฟูทรัพยากรประมงด้วยการสร้างความรู้ มีการใช้พลังของกลุ่มและเกิดเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน และการใช้พะยูนช่วยเชื่อมร้อยผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลได้อย่างลงตัว

คำสำคัญ: ทรัพยากรชายฝั่ง ประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง

The insistence on access, utilization, and rehabilitation of coastal resources: A case study of local fisheries in Trang Province

Surinporn Sri-in^{1*}, Mana Kunweechuay², Narumol Khunweechuay³
and Nuchanard Wongjumpa⁴

¹Faculty of Fishery, Kasetsart University, Bangkok

²Faculty of Education, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat

³Faculty of Science, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat

⁴Faculty of Public Health, Thammasat University, Pathumthani

*rdisps@ku.ac.th

Abstract

The insistence on access, utilization, and rehabilitation of coastal resources in Trang Province has resulted in the local fishermen having more access to marine resources, which should be extended to the community. This qualitative research aims to study the access and method of rehabilitation of marine resources by the local fishermen in Trang Province. We found that the insistence on access and utilization of marine resources started before the 1957s when those resources were plentiful. Based on the literature review, the issue of fighting for access to marine resources began between native Siamese and Japanese people who did illegal fishing in the Andaman Sea at the beginning of World War II. This is inferred that Japan had prepared food itself before the world war started. Later, an extrusion period for Trang fishery resources has arisen from 1967 to the end of the 1977 decades, when the commercial fisheries, especially trawl nets and push nets were used as intensive fishing gears, resulting in the deterioration of marine resources which is directly affected to local fishermen's income. The main issues in the restoration process of marine resources include the establishment of community organizations associated with local fishermen and non-governmental organizations that always encouraged and conserved their resources as well as the setting up of mangrove communities. The restoration of marine resources should be done based on the knowledge created by the local fishermen's networks. In addition, giving knowledge on dugongs could connect several groups of people to realize marine resource conservation.

Keywords: Coastal resources, Local fisheries, Trang Province

1. บทนำ

ชาวประมงพื้นบ้านทำมาหากินอยู่ชายฝั่งทะเล ชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของพวกเขาขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของทรัพยากรในทะเลซึ่งถือเป็นทรัพยากร “ของหลวง” หรือทรัพยากรส่วนรวม พวกเขาทำมาหากินด้วยเครื่องมือประมงที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีทันสมัย ยังคงใช้เรือและเครื่องยนต์ขนาดเล็ก ร่ำรวยด้วยประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาเกี่ยวกับทะเล ดำรงชีวิตเช่นนี้มาเป็นระยะเวลายาวนาน [1] อย่างไรก็ตาม ในช่วงกว่าห้าทศวรรษที่ผ่านมาเกิดความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจในสังคมไทย ชาวประมงพื้นบ้านเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบและบางครั้งถูกมองให้อยู่ในสถานะ โง่ – จน – เจ็บ เช่นเดียวกับชาวนาที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศนี้ แต่ด้วยเหตุดังกล่าวในยุคของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจึงเป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้รับการเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ รวมทั้งเรื่องงานทางวิชาการที่มีการศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก สำหรับทรัพยากรทางทะเลในฐานะที่เป็นทรัพยากรส่วนรวมในยุคของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ มักถูกฉก

ฉวยไปอยู่ในมือของผู้ที่มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นได้ดีกว่าชาวประมงพื้นบ้าน [2] ทั้งนี้เพราะมีความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยและแหล่งทุนต่าง ๆ โดยเฉพาะทุนทางการเงิน ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านและนักวิชาการมักเรียกคนกลุ่มหลังนี้ว่า ประมงพาณิชย์

วิธีคิดเกี่ยวกับทรัพยากรส่วนรวม ที่มีจะกล่าวว่าเป็นทรัพยากรที่ใครก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ ไม่มีการดูแลรักษา ไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ถูกตัดวงไปใช้อย่างไม่มีการควบคุม มีการแย่งชิงระหว่างกลุ่มทุนและชาวบ้านในพื้นที่ กรณีของทรัพยากรทางทะเลก็เป็นการแข่งขันกันระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ ซึ่งดูเหมือนว่าการแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าวจะยุติลงเมื่อภาครัฐได้กำหนดเขตการทำประมงที่ชัดเจนมากขึ้น สาเหตุสำคัญคือการห้ามประมงพาณิชย์เข้าทำประมงในเขต 3,000 เมตร แต่ทว่ายังมีกรลักลอบทำการประมงอย่างต่อเนื่องเพราะขาดการดูแลให้ได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากข้อจำกัดของกำลังเจ้าหน้าที่และสำนึกที่ดีของประมงพาณิชย์ [3] สถานการณ์ที่เป็นอยู่เช่นนี้ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านบางพื้นที่ บางกลุ่มในจังหวัดตรัง ต้องผนึกกำลังกันเพื่อจะร่วมรักษาทรัพยากรหน้าบ้าน หรือที่บางคนเรียกว่า “หม้อข้าวหม้อแกง” ของตัวเอง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านบางพื้นที่ บางคนหันเหชีวิตของตนเองไปทำสวนยางพาราที่เป็นลักษณะของการผลิตขยายมาจากชุมชนเชิงเขา อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีชาวประมงพื้นบ้านบางคนที่หันไปร่วมมือกับประมงพาณิชย์ บางคนก็หันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นนับเป็นการปรับตัวครั้งสำคัญของชาวประมงพื้นบ้านตรัง [4]

สำหรับประมงพื้นบ้านที่เลือกแนวทางการต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม หรือทรัพยากรทางทะเลในพื้นที่จังหวัดตรังนั้นถือว่าประสบความสำเร็จกล่าวคือ สามารถผลักดันให้การทำการประมงแบบทำลายล้างหรืออวนลากอวนรุน ออกไปจากพื้นที่ทะเลตรังได้ด้วยการใช้พลังของการรวมกลุ่มและการสร้างความรู้สึกร่วมกันให้เกิดขึ้น โดยพบว่าชาวประมงพื้นบ้านตรังได้ใช้ “พะยูน” ซึ่งเป็นสัตว์ทะเลที่ใกล้สูญพันธุ์มาเป็นจุดร่วมในการสร้างความรู้สึกร่วมกันในการรักษาทรัพยากรทางทะเลและประสบความสำเร็จอย่างน่าพอใจ ปรากฏเป็นนวัตกรรม “พะยูนอยู่รอด คนอยู่ได้” การต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรชายฝั่งมีความเป็นมา และมีการต่อสู้อย่างจริงจังนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษา นอกจากนี้ยังพบว่าชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรังยังได้รวมตัวกันเพื่อฟื้นฟูและจัดทำป่าชายเลนที่มีอยู่ตลอดแนวชายฝั่งของจังหวัดตรัง ทั้งนี้เพราะชาวประมงพื้นบ้านเชื่อว่าหากป่าชายเลนสมบูรณ์ย่อมนำมาสู่การฟื้นตัวของทรัพยากรอื่น ๆ [5] โดยเฉพาะสัตว์น้ำเศรษฐกิจ เพราะป่าชายเลนเปรียบเสมือนแหล่งอนุบาลสัตว์ทะเลวัยอ่อน การต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล และการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลโดยชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง ส่งผลต่อรายได้และวิถีชีวิตที่ดีขึ้นของชาวประมง ชุมชนประมงพื้นบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรทางทะเลได้มากขึ้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้จึงสมควรที่จะนำไปขยายผลเพื่อให้สังคมได้รับรู้ว่าคนตัวเล็ก ๆ อย่างชาวประมงพื้นบ้านก็สามารถต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ บทเรียนที่ได้นี้ย่อมมีประโยชน์เมื่อมีชุมชนอื่น ๆ นำไปเรียนรู้และปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในการฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นตามบริบทของตนเองต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาการต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง
- 2.2 เพื่อศึกษาการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงาน การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต ดำเนินงานวิจัยตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2562 จนถึงเดือนสิงหาคม 2564 ครอบคลุมขอบเขตการวิจัยในสามลักษณะ ดังนี้ 1) ขอบเขตพื้นที่ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา โดยพิจารณาเลือกจากชุมชนประมงที่ชาวประมงพื้นบ้านทำกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลอย่างต่อเนื่อง จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ (1.1) ชุมชนบ้านแหลม ตำบลวังวน อำเภอกันตัง (1.2) ชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระเบื้อง อำเภอย่านตาขาว และ (1.3) ชุมชนบ้านแหลมมะขาม ตำบลไม้ฝาด อำเภอสิเกา กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชนชาวบ้าน และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน ๆ ละ 15 คน รวมจำนวน 45 คน 2) ขอบเขตเนื้อหา อยู่ภายใต้คำถามสำคัญ 2 ประเด็น คือ (2.1) ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง มีการต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลอย่างไรบ้าง และ (2.2) ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง มีการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลหรือไม่ ร่วมมือกันอย่างไร ปรากฏรูปธรรมที่ชัดเจนหรือไม่ อย่างไร ทั้งสองประเด็นนี้มีกรณีที่เป็นตัวอย่างหรือไม่ อย่างไร โดยเมื่อผู้วิจัยหาคำตอบจากประเด็นคำถามดังกล่าวแล้วจะนำไปสู่การนำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์เป็นผลการศึกษาต่อไป และ 3) ขอบเขตระยะเวลา งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยย้อนเวลาไปในปี พ.ศ.

2450 หรือเมื่อประมาณกว่า 100 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากเป็นช่วงที่เกิดการปฏิรูปประเทศ เมืองตรังได้รวมกับหัวเมืองฝั่งตะวันตกอื่น ๆ จัดตั้งเป็นมณฑลภูเก็ต ทางส่วนกลางได้ส่งขุนนางเข้ามาปกครองโดยตรง ทรัพยากรทางทะเลที่ท้องถิ่นเคยเป็นเจ้าของ ถูกทำให้เข้าใจว่าเป็น “ของหลวง” การวิจัยครั้งนี้ ย้อนเวลาไปไม่นานนัก ทำให้ยังสามารถหาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้ เหตุผลทั้งสองประการที่กล่าวมานี้จึงเป็นที่มาของขอบเขตระยะเวลาการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จำนวน 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านข้อมูล 2) ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล และ 3) ด้านทฤษฎี [6] ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป โดยการวิเคราะห์ตีความข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น [7] นำเสนอผลการศึกษาโดยการบอกเล่าในเชิงพรรณนาวิเคราะห์

4. ผลการวิจัย

4.1 การต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง

ตรังตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลอันดามัน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและเนินสูง ที่ราบหรือที่ราบลุ่มมีอยู่เป็นส่วนใหญ่ อยู่ในเขตมรสุมจึงมีฝนตกเกือบตลอดทั้งปี ดังจะเห็นได้จากในคราวที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินีเสด็จเมืองตรัง ได้ให้ภาพความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนอกจากพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ แล้ว ตรังยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าอื่น ๆ อีก คือ แร่ดีบุก และทรัพยากรประเภทอาหารที่ได้จากทะเล ได้แก่ ปลา และสัตว์น้ำนานาชนิด ความอุดมสมบูรณ์แห่งทรัพยากรธรรมชาติประกอบกับสภาพภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศดังกล่าวเป็นบ่อเกิดแห่งอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ให้ราษฎรได้ประกอบและยึดถือเป็นอาชีพสำคัญหลายอย่าง [8] โดยอาชีพสำคัญของชาวตรังและมีการกล่าวถึงคืออาชีพการจับสัตว์น้ำในพื้นที่อำเภอปะเหลียน อำเภอกันตัง และอำเภอสิเกา ทรัพยากรธรรมชาติที่ได้จากน่านน้ำที่กล่าวมานี้เป็นสินค้าสำคัญที่ซื้อขายกันในประเทศ ทำรายได้ให้แก่จังหวัดตรังเป็นจำนวนมาก การจับสัตว์น้ำถือเป็นอาชีพที่สำคัญ 1 ใน 6 อาชีพที่กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ แสดงให้เห็นว่าการจับสัตว์น้ำเมื่อราวปี พ.ศ. 2500 เป็นอาชีพสำคัญที่คนตรังใช้ยึดถือทำมาหาเลี้ยงชีพในเวลานั้น อนุมานได้ว่าอาชีพจับสัตว์น้ำเป็นอาชีพสำคัญของชาวประมงพื้นบ้านตรังนั่นเอง

4.1.1 ทรัพยากรประมงและชุมชนประมงพื้นบ้านตรัง ก่อนปี พ.ศ. 2500

เมื่อกล่าวเฉพาะชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง หมายถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเล หรือฝั่งคลองที่เชื่อมต่อกับทะเลของจังหวัดตรังซึ่งมีความยาวประมาณ 119 กิโลเมตร มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่ง เช่น ภูเขา ทะเล ปะการัง ป่าชายเลน และทรัพยากรประมง เป็นต้น มีชุมชนนั้บร้อยชุมชนที่ได้พึ่งพิงทรัพยากรชายฝั่งเหล่านี้ ตั้งแต่ชายฝั่งบนสุดของอำเภอสิเกา อำเภอกันตัง อำเภอย่านตาขาว อำเภอหาดสำราญ และอำเภอปะเหลียน โดยข้อมูลจากเอกสารจดหมายเหตุในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 ให้ภาพของชาวประมงพื้นบ้านตรังไว้ไม่มากนัก อาจเป็นเพราะความรู้ของรัฐสยามต่อชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีอยู่หรืออาจมีอยู่น้อย สอดคล้องกับการค้นคว้าของผู้วิจัยที่พบว่าภาพปรากฏของชาวประมงพื้นบ้านมักไม่มีอยู่ในงานเขียน งานตรวจราชการ หนังสือต่าง ๆ ของรัฐสยามเช่นกัน ถ้าจะมีอยู่บ้างก็ไม่มากนัก เช่น ในรายงานการตรวจท้องที่อำเภอสิเกา เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 ที่รัฐพยายามแนะนำกึ่งบังคับให้ชาวบ้านปลูกฝักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งให้ภาพว่า “...ข้าพเจ้าได้ออกตรวจการทำสวนครัวและการเลี้ยงสัตว์ของราษฎรในท้องที่อำเภอสิเกาปรากฏว่าพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ประกาศกำหนดชนิดสวนครัวและการเลี้ยงสัตว์ให้ราษฎรในท้องที่อำเภอสิเกาทำตามแบบสวนครัวหนึ่งแล้ว คือ ฝัก...พืช...สัตว์...การจัดทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ในท้องที่อำเภอนี้ ปรากฏว่าราษฎรในตำบลเขวี่เศษได้จัดทำดีกว่าตำบลอื่น ๆ ที่ออกไปตรวจแล้วทุก ๆ ตำบล...” [9] ตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านตรังในมุมมองของรัฐที่แทบจะไม่มีอยู่ เห็นได้จากรายงานฉบับหนึ่งซึ่งเป็นรายงานของรองอำมาตย์โท หลวงเรืองฤทธิ์รัก ษาราชบุรินทร์ ปลัดเมืองตรังที่ได้ถวายรายงานเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ของเมืองตรังไปยังรัชกาลที่ 6 โดยได้รายงานถึงอาชีพของชาวบ้านด้วย “...การทำมาหาเลี้ยงชีพของชาวเมืองตรัง คือ (1) การทำนา มีโดยมากในเขตแขวงอำเภอเมืองและอำเภอบางรักและอำเภออื่น ๆ บ้าง การทำนาของราษฎรในเมืองนี้ไม่ถึงกับได้ผลออกไปจำหน่ายขายแก่เมืองต่างประเทศ (2) การทำเหมืองแร่ดีบุก ในเวลานี้เปิดในเขตอำเภอห้วยยอดอำเภอเดียว ดีบุกนับว่าเป็นสินค้าสำคัญของเมืองตรัง (3) การทำป่าไม้และการทำสวนพริกไทย มีบ้างในเมืองตรัง นอกจากนี้ก็มีวิชาช่างที่เป็นพื้นบ้านเมืองและการค้าขายบ้างเล็กน้อย...” [10] รายงานฉบับดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทำประมงพื้นบ้านหรือการจับสัตว์น้ำไว้เลย แสดงว่าในช่วงปี พ.ศ. 2450 ตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านที่ถูกมองผ่านสายตาของรัฐสยามมีอยู่น้อยหรืออาจถึงขั้นไม่มีอยู่เลย อาชีพประมงพื้นบ้านถูกกล่าวถึงในรายงานของรัฐสยามบ้างก็ในปี พ.ศ. 2480 ที่กล่าวถึงอาชีพของชาวอำเภอกันตังที่ได้กล่าวไว้ในรายงานว่า “...ที่เกาะมุข ราษฎรทำการประมงเป็นส่วนมาก แต่คน

ไทยทำแต่เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนรายใหญ่มักเป็นต่างดาว แต่เวลานี้เครื่องใช้ในการทำการจับสัตว์น้ำราคาแพงมาก บางคนหยุดไปเสียแล้วก็มี ได้แนะนำให้ใช้ของพื้นเมืองแทนของนอกที่ราคาแพง และให้รวมกำลังกันทำน่าจะได้ผลดีขึ้น...” [11]

สำหรับการต่อสู้เพื่อการรักษาทรัพยากรกับต่างประเทศ พบประเด็นสำคัญระหว่างฝ่ายรัฐสยามกับคนของประเทศญี่ปุ่น เป็นไปในลักษณะที่ว่าชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาลักลอบจับสัตว์น้ำในน่านน้ำของสยามในพื้นที่ชายฝั่งทะเลอันดามัน การเข้ามาลักลอบจับสัตว์น้ำทำให้ทางการสยามต้องเข้าจับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมาย นับเป็นการรักษาประโยชน์ของประเทศและส่งผลกระทบต่อวงการประมงด้วย แสดงให้เห็นถึงข้อพิพาทระหว่างชาวญี่ปุ่นกับรัฐบาลสยาม เกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ทะเลอันดามัน เอกสารที่กล่าวถึงข้อพิพาทนี้กลุ่มแรกเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2460 และกลุ่มที่ 2 เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2480 โดยเหตุการณ์นี้เกิดจากการที่ชาวญี่ปุ่นได้ลักลอบเข้ามาจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่ของสยาม ทางฝ่ายสยามได้เข้าจับกุมและนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ข้อพิพาทระหว่างญี่ปุ่น – สยาม เกิดขึ้นในช่วงรอยต่อของการปกครองที่เปลี่ยนผ่านจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ประชาธิปไตย เอกสารนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพาของญี่ปุ่นและสะท้อนแนวคิดเรื่องดินแดนในสังคมตะวันออกที่ยังไม่มีความชัดเจนในการกำหนดอาณาเขตทางทะเลในเขตน่านน้ำของสยาม เห็นได้จากในปี พ.ศ. 2460 [13] แต่อีก 20 ปี ต่อมาความชัดเจนเรื่องนี้ได้ปรากฏขึ้น นอกจากนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นภาพของท้องถิ่นเกี่ยวกับวิถีการทำประมงพื้นบ้านชายฝั่งทะเลอันดามันในช่วงเวลานั้นด้วย โดยช่วงหลังของศตวรรษที่ 25 มีความเคลื่อนไหวของชนญี่ปุ่นในทะเลอันดามันหลายกรณี ทั้งนี้สืบเนื่องจากการเตรียมตัวเข้าร่วมในสงครามมหาเอเชียบูรพาอย่างไม่ต้องสงสัย ความเคลื่อนไหวดังกล่าวกรณีหนึ่งคือการที่ชาวญี่ปุ่นนำเรือประมงเข้ามาลักลอบจับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่งทะเลตรัง สตูล กระบี่ พังงา และภูเก็ต ซึ่งทางการสยามได้มีการหารือเกี่ยวกับสิทธิ อาณาเขตว่าอยู่ในน่านน้ำของสยามหรือไม่ ในบางครั้งมีการจับกุมเรือของชาวญี่ปุ่น หลักฐานจากหอดจดหมายเหตุซึ่งถูกส่งเข้ามาเก็บไว้ในจังหวัดตรัง ให้ข้อมูลว่าทรัพยากรประมงในทะเลอันดามันมีความสมบูรณ์มาก สัตว์น้ำบางชนิดชาวประมงพื้นบ้านไม่มีความสามารถที่จะจับได้ การที่มีชาวญี่ปุ่นใช้เรือยนต์เข้ามาจับจึงได้รับการผ่อนปรนในฐานะที่เครื่องมือการทำประมงนี้เป็นของใหม่สำหรับรัฐบาลสยาม หลักฐานหอดจดหมายเหตุทำให้ทราบด้วยว่าการเข้ามาของเรือญี่ปุ่นในพื้นที่ทะเลอันดามันที่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีสองครั้ง ครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ.2467 ครั้งที่สอง ปี พ.ศ.2480 ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าอีกราวสี่ปีต่อมาญี่ปุ่นได้ส่งกองทหารบุกขึ้นฝั่งในพื้นที่ฝั่งทะเลของประเทศไทย พร้อมกับเริ่มต้นก่อสงครามมหาเอเชียบูรพา สามารถกล่าวได้ว่าสงครามที่ญี่ปุ่นกระโดดลงไปอย่างเต็มตัวนี้มีไชจะเกิดขึ้นอย่างกะทันหัน หรือขาดการวางแผน แต่มีการเตรียมความพร้อมไว้อย่างรัดกุม แยกย่อย อาจเป็นไปได้ว่าชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาทำประมงในพื้นที่ทะเลอันดามันนี้เป็นผู้สำรวจเส้นทางที่รัฐบาลญี่ปุ่นวางแผนไว้ก็เป็นได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นภาพสะท้อนท้องถิ่น ประมงพื้นบ้าน และการศาล โดยเอกสารหอดจดหมายเหตุให้ภาพการประมงของชาวบ้านในช่วงปี พ.ศ. 2460 ยังคงทำประมงในแนวชายฝั่ง เพราะมีข้อจำกัดของเครื่องมือประมงที่ไม่สามารถออกไปไกลจากชายฝั่งได้มากนัก “...เพราะการกระทำเป็นการใหญ่ เครื่องมือก็มีขนาดกว้างยาวกว่าที่พลเมืองใช้อยู่เวลานี้ การจับปลาวันหนึ่งได้หลายสิบหาบ ซึ่งทำให้เดือดร้อนแก่พลเมืองที่หาเลี้ยงชีพในการจับสัตว์น้ำ แต่ถ้าไม่มีทางจะห้ามก็ควรอนุญาตให้จับปลาตามเกาะที่ไกลจากอ่าวซึ่งราษฎรไปจับไม่ได้...” [13] บางกรณีให้ภาพการเก็บไข่เต่าในพื้นที่เกาะอาดัง “...สืบได้ความจากผู้เฒ่าเกาะอาดังสำหรับเก็บฟองเต่าว่า มีชาวญี่ปุ่น 30 คนเศษใช้เรือยนต์ 2 ลำ เรือเล็ก 3 ลำ นำอวนขนาดกว้างประมาณ 10 วา ยาว 300 วา ลงกระทำการจับสัตว์น้ำตามบริเวณเกาะอาดังและเกาะต่าง ๆ...” [13] การทำเบ็ดราว “...ก็มีปลากองอยู่บนน้ำแข็งประมาณ 20 ตัว ไม่ได้เก็บเรียบร้อยตามธรรมดาที่ควรเก็บ ซึ่งถ้าเป็นปลาจับได้นานแล้วก็ต้องเก็บใส่ใต้น้ำแข็งเรียบร้อยสายเบ็ดและเบ็ดวางอยู่เกลื่อนสองข้างเรือและท้ายเรือ ก็เป็นการแสดงว่าจำเลยรีบเก็บ...” [14]

จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2500 ตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านได้ถูกเปิดออกมากขึ้น ดังปรากฏว่าอาชีพจับสัตว์น้ำเป็นอาชีพที่สำคัญ 1 ใน 6 อาชีพของชาวตรังที่ได้ถูกกล่าวถึงไว้ในหนังสือที่ชาวตรัง พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2502 ในคราวที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินีเสด็จเมืองตรัง ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ส่วนการศึกษาที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการในปัจจุบัน [12] ให้ภาพว่าการทำประมงของไทยในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นช่วงก่อนการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรมประมง การใช้เครื่องมือส่วนใหญ่เป็นการใช้เครื่องมือประจำที่ เช่น โป๊ะ โพงพาง รั้ว ไชมาน ลอบ เป็นต้น ส่วนเครื่องมือประมงแบบเคลื่อนที่ในเวลานั้นจะเป็นอวนลอยและเบ็ดราว การทำประมงโดยภาพรวมของประเทศจะทำตามริมชายฝั่งทะเลและตามแม่น้ำ ลำคลอง โดยใช้เรือแบบไม่มีเครื่องยนต์ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เริ่มมีการใช้เครื่องยนต์และอวนตักเก ซึ่งเป็นเครื่องมือประมงขนาดใหญ่และมีค่าใช้จ่ายในการทำประมงนี้สูงซึ่งชาวประมงที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีนำมาใช้ ประมาณกันว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2492 – 2494 มีเรืออวนตักเกของชาวประมงไทยอยู่ประมาณ 100 ลำ ต่อมาการประมงไทยมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2497 จึงได้มีจำนวนเรือติดเครื่องยนต์ประมาณ 587 ลำ และได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็น 2,557 ลำ ในปี พ.ศ. 2502 มีเรือหลายลำได้เพิ่มขนาดระวางบรรทุกจาก 11 ตัน มาเป็น 30 ตัน แต่การประกอบกิจการส่วนใหญ่

ยังเป็นการลงทุนส่วนบุคคล มีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นรูปแบบของบริษัทเพียงแค่ 3 - 4 แห่งเท่านั้น เช่น บริษัทไทยค้า จำกัด บริษัทกิจไพศาล จำกัด เป็นต้น [12]

4.1.2 การริเริ่มทรัพยากรประมงตัง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 จนถึงปลายปี พ.ศ. 2520 การทำประมงในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตรงเกิดการขยายตัวขึ้นอย่างมาก อันเป็นผลสืบเนื่องสำคัญจากความต้องการเพิ่มรายได้ของประชากรต่อหัวให้เพิ่มขึ้น เช่น การส่งเสริมให้มีการใช้เครื่องมือประมงอวนลากและการสำรวจแหล่งประมงเพื่อจุดให้เกิดการลงทุนทำประมงให้มากขึ้น [15] สถานการณ์ที่เป็นอยู่จึงทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรประมงอย่างขาดการวางแผน เป็นที่มาของการเรียกชื่อช่วงเวลานี้ว่าเป็นช่วงเวลาของการริเริ่มทรัพยากรประมง นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และความล่มสลายของชุมชนในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล รวมถึงชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรประมงจากแหล่งน้ำธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการนำเอาเครื่องมืออวนลากหน้าดินแบบแผ่นตะเฒ่าเข้ามาทดลองใช้ในน่านน้ำไทย ผลปรากฏว่าประสบความสำเร็จในการทำประมงอย่างมาก รัฐจึงให้การสนับสนุนการทำประมงอวนลากแก่เอกชน กองเรือประมงไทยภายใต้ระบอบการทำประมงแบบเสรีและการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำเพื่อการส่งออก และใช้วิธีการจับแบบ “กวาดทะเล” จึงเริ่มขึ้นสำแดงเดชในคาบสมุทรมาลายูและบริเวณใกล้เคียงรวมถึงในพื้นที่ทะเลตัง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 ระบบการผลิตของชาวประมงพื้นบ้านตรังเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือเกิดความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ จากระบบนิเวศอุดมสมบูรณ์สู่ระบบนิเวศที่เสื่อมโทรม ดังจะเห็นได้จากปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง และบางชนิดสูญหายไปจากชุมชน [15] ลักษณะทางเศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้าน จากการที่มีการขยายอำนาจรัฐเพื่อเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้สร้างผลผลิตแข่งขันในตลาดโลก เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร อีกกรณีหนึ่งทำให้เกิดความเสียหายด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่าง ๆ อีกทั้งยังกระตุ้นให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ จากเดิมที่มุ่งผลิตเพื่อการยังชีพเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย โดยใช้ระบบการผลิตแบบทุนนิยม ระบบตลาดสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านถูกเชื่อมโยงกับตลาดการส่งออกของประมงพาณิชย์ ดังนั้นสัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่นำไปขายเพื่อเปลี่ยนเป็นเงินตรา ในช่วงเวลาดังกล่าวเงินที่ได้เข้ามาเป็นสื่อแลกเปลี่ยนที่สำคัญ และมีความหมายมากขึ้น ในช่วงเวลานี้ระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนประมงพื้นบ้านกับชุมชนเกษตรกรรมเริ่มเลือนหายไป การสร้างถนนเพื่อเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกอย่างที่ทำให้การค้าและการตลาดเข้าถึงชุมชนประมงอย่างรวดเร็ว เริ่มมีพ่อค้า - แม่ขาย นำสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มาขาย ดังนั้น ชาวประมงจึงต้องการเงินเพื่อนำมาซื้อสื่อแลกเปลี่ยนสินค้าที่พ่อค้านำมาเสนอเพื่อตอบสนองความต้องการของตัวเองและครอบครัว ชาวประมงจึงต้องดิ้นรนและปรับตัววิถีทางเพื่อหาเงินด้วยการจับสัตว์น้ำไปขายให้มากขึ้น โดยมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพสูงในการจับสัตว์น้ำ ชาวประมงพื้นบ้านต้องเพิ่มระยะเวลาในการออกเรือในแต่ละวันโดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2520 มีความจำเป็นที่ต้องจับสัตว์น้ำทุกช่วงเวลา เพื่อแข่งขันกับกลุ่มประมงพาณิชย์และให้คุ้มค่ากับการลงทุนที่เพิ่มสูงขึ้นจากการใช้เครื่องจักรที่ทันสมัยในการแล่นเรือ น้ำมันเชื้อเพลิงเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวประมงที่ใช้เรือหัวโทง ต้องเผชิญกับปัญหาน้ำมันแพง ดังนั้นในการออกเรือไปในแต่ละครั้งชาวประมงต้องพยายามจับปลาให้ได้มากที่สุด เพื่อให้คุ้มค่ากับการลงทุนที่สูงขึ้น ช่วงระยะเวลาที่ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงบวกกับการรุกรานเข้ามาในเขต 3,000 เมตร ของประมงพาณิชย์ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านทำมาหากินได้ลำบาก จับสัตว์น้ำได้น้อยลง ราคาที่ตกต่ำ ชาวประมงพื้นบ้านจึงปรับตัวด้วยการเปลี่ยนจากการทำประมงแบบพื้นบ้านไปเป็นลูกเรือของเรือประมงพาณิชย์แทน บางคนผันตัวเองไปเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม บางรายอพยพมาสู่เมืองใหญ่เพื่อหางานทำเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว

นอกจากนี้ ยังมีอีกเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตัง นั่นคือการที่รัฐมีประกาศพระราชบัญญัติป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2484 ซึ่งเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาสัมปทานป่าไม้ โดยมีเอกชนได้เข้ามาขอสัมปทานป่าไม้ในป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน ปรากฏว่าชาวบ้านในพื้นที่บ้านแหลมมะขาม บ้านทุ่งตะเชะ และบ้านแหลม ก็เข้าไปเป็นแรงงานให้แก่เอกชนผู้รับเหมานั้นเอง การเข้ามาตั้งโรงเผาถ่านโดยตัดไม้ในป่าชายเลนเป็นวัตถุประสงค์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของป่าชายเลน รวมถึงมีการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ในหมู่บ้านเพื่อมาตั้งถิ่นฐานและใช้แรงงาน ซึ่งปรากฏชัดที่บ้านแหลมมะขาม ช่วงเวลาสองทศวรรษตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2510 - 2520 เป็นช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตต่อทรัพยากรชายฝั่งที่ส่งผลต่อเนื่องเป็นลูกโซ่โยงใยกัน กล่าวคือเมื่อทรัพยากรป่าชายเลนเสื่อมโทรม ก็ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนและในทะเล ทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างมาก สามารถกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาที่เรียกว่าการริเริ่มทรัพยากรประมงตังนี้ ได้ส่งผลให้ทรัพยากรประมงเกิดความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อเนื่องมาถึงชาวประมงพื้นบ้านทำให้คุณภาพชีวิตลดลง

4.2 การฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง

นับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2530 จากที่ชาวประมงพื้นบ้านตรังประสบกับปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมแล้วส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชนประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านในพื้นที่ได้เรียนรู้ว่าคุณภาพชีวิตที่ดีของครอบครัวและชุมชนประมงพื้นบ้านขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในทะเล ดังนั้นผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั้งในพื้นที่บ้านแหลมมะขาม บ้านแหลม และบ้านทุ่งตะเชะ ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ โดยชาวประมงพื้นบ้านทั้ง 3 ชุมชนได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์ต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนร่วมกับหน่วยงานภายนอก เช่น เกิดโครงการฟื้นฟูป่าชายเลนเพื่อใช้สอยในชุมชน กิจกรรมการอนุรักษ์ และประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์เต่าทะเลที่มาจากไข่มดน้ำจืดมาดามแหลมมะขาม รวมถึงความพยายามในการร้องขอให้เรืออวนลาก อวนรุนเข้ามาทำประมงในพื้นที่ชุมชน [16] มีการจัดสร้างป่าชายเลนชุมชนขึ้นในพื้นที่ชายฝั่ง ซึ่งตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนับเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรประมงตรัง โดยมีประเด็นสำคัญในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง ที่เป็นบทเรียนสำหรับการรักษาทรัพยากรชายฝั่ง ดังนี้

4.2.1 องค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน

ในช่วงของการฟื้นฟูทรัพยากรประมงตรัง เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในช่วงเริ่มต้นปี พ.ศ. 2530 โดยมีองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน หลายองค์กรที่เข้ามาทำงานยึดติดพื้นที่เพื่อส่งเสริมให้ชาวประมงพื้นบ้านรักษาทรัพยากรของตัวเอง โดยเฉพาะ “สมาคมหยาดฝน” ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้ดำเนินการสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนร่วมมือกันทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรชายฝั่งมาอย่างยาวนาน สมาคมหยาดฝนได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำลายทรัพยากรชายฝั่ง พื้นที่ป่าชายเลนลดลงอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาซึ่งสาเหตุสำคัญมาจากการให้สัมปทานพื้นที่ป่าชายเลน การบุกรุกเพื่อทำปออง การลดลงของสัตว์น้ำชายฝั่งและแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ การใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำผิดกฎหมาย รวมทั้งการขยายตัวของชุมชนเพื่อใช้พื้นที่สำหรับการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การก่อสร้างโครงการของหน่วยงานต่าง ๆ การทำเกษตร และโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวงกว้างตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก ผลกระทบที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือชาวประมงขนาดเล็กที่ทำประมงตามบริเวณชายฝั่ง ซึ่งตามปกติเป็นบุคคลที่ด้อยโอกาสในสังคมอยู่แล้ว ยังมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่มากยิ่งขึ้น อาชีพหลักคือการจับสัตว์น้ำถูกรบกวนจากจำนวนทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดลงอย่างมาก ชาวประมงขนาดเล็กเหล่านี้จำเป็นต้องอพยพเพื่อไปทำงานเป็นลูกจ้างตามโรงงานต่างๆ ในพื้นที่ต่างท้องถิ่นหรือเป็นลูกเรือประมงพาณิชย์เพื่อออกไปหาปลาในทะเลลึก [17] ดังนั้นการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชน จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งได้เกิดขึ้น โดยชาวประมงพื้นบ้านได้เริ่มตระหนักว่าทรัพยากรชายฝั่งเป็นทรัพยากรส่วนรวม หรือ “ของหลวง” หมายถึงทรัพยากรที่ใครจะมาใช้ประโยชน์อย่างไร เเท่าไรก็ได้ เพราะเป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ ไม่มีเรื่องของการดูแลรักษา ซึ่งประเด็นสำคัญที่ส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา คือการที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาสร้างความเคลื่อนไหวในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตรัง

4.2.2 การจัดทำป่าชายเลนชุมชน

ป่าชายเลนชุมชนเป็นรูปธรรมหนึ่งของการรักษา ฟื้นฟู และการเข้าใช้ประโยชน์ที่ดำเนินการโดยชาวประมงพื้นบ้านตรัง ชาวประมงพื้นบ้านในหลายพื้นที่ให้ความพยายามในการสร้างป่าชายเลนชุมชนขึ้น เพื่อให้เป็นป่าที่คนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยการสร้างข้อตกลงร่วมกันว่าการใช้ประโยชน์นั้นจะเป็นไปในลักษณะใด เช่น ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงข้อจำกัดเกี่ยวกับการเข้าไปหาของป่าหรือนำไม้ออกจากป่าในเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งมีความเป็นไปได้ยาก และเป็นสิ่งผิดกฎหมาย เป็นต้น ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านจึงต้องการที่จะมีป่าชายเลนเป็นของตัวเอง เป็นของชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ รวมทั้งการสร้างวาทกรรม เรื่องไม่ทำลายป่าขึ้น โดยการจัดทำป่าชายเลนชุมชนเป็นการนำแนวคิดเรื่องป่าชุมชนมาใช้กับป่าในพื้นที่ชายฝั่ง คนในพื้นที่ที่มีป่า จำเป็นต้องอาศัยป่า ทรัพยากรที่มีในป่า การที่ชาวบ้านสามารถเข้ามาจัดการป่า ดูแลป่าได้ ใช้ประโยชน์จากป่าได้จึงเป็นสิ่งสมควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐ โดยป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจะมีองค์ประกอบสำคัญสามประการคือ (1) มีพื้นที่ (2) มีองค์กรชุมชนไปจัดการ และ (3) มีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน [18] โดยการจัดทำป่าชายเลนชุมชนที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ชายฝั่งจังหวัดตรัง ได้แก่ ป่าชายเลนชุมชนบ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสิเกา และป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว

4.2.3 การสร้างความรู้

การฟื้นฟูทรัพยากรประมงด้วยการสร้างความรู้ นับเป็นประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการฟื้นฟูทรัพยากรประมงตรัง พบว่าในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 ชาวประมงพื้นบ้านตรังมีการสร้างความรู้โดยการศึกษาวิจัยขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านและหน่วยงานต่าง ๆ เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรที่อยู่ในชุมชน พบว่ามีการสร้างความรู้ที่เป็น

รูปธรรมหลายกรณีที่สำคัญมีสองกรณี คือ การศึกษาการจัดการหอยปะอย่างยั่งยืนใน 5 ชุมชนชายฝั่งของจังหวัดตรัง ซึ่งรวมถึงชุมชนบ้านแหลมซึ่งเป็นชุมชนเป้าหมายของการศึกษาครั้งนี้ด้วย อีกกรณีหนึ่งคือการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทุ่งตะเชะ ศักยภาพชุมชนในการคุ้มครองและใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในป่าชายเลนเพื่อการดูแลสุขภาพ

4.2.3.1 การศึกษาการจัดการหอยปะอย่างยั่งยืน

ในการศึกษาการจัดการหอยปะอย่างยั่งยืนทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เกี่ยวกับหอยปะเพิ่มขึ้น ผลผลิตของหอยที่จับโดยชาวประมงและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านที่พึ่งพิงหอยชนิดนี้พบว่า ปริมาณหอยที่จับขึ้นมาจากชายและบริเวณนบถันตัวต่อปีสร้างมูลค่านับล้านบาทในหมู่บ้านเล็ก ๆ นับว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากและหากทรัพยากรนี้ต้องหมดไปจากแหล่งดังกล่าว คงจะเป็นการทำลายแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ของคนในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านจึงเห็นด้วยที่จะต้องรักษาทรัพยากรของชุมชนตนเอง โดยแนวทางที่ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จะต้องดำเนินการเพื่อรักษาทรัพยากรหอยปะไว้ คือ ชาวประมงจะต้องร่วมอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาเกี่ยวกับวงจรชีวิต การเจริญเติบโต ระบบนิเวศที่เหมาะสม การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า การสร้างมูลค่าเพิ่ม ต้นทุนทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวิธีการจับ และการจัดการที่เหมาะสม มิฉะนั้นจะไม่สามารถรักษาแหล่งหอยปะไว้ได้ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมรณรงค์จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรหอยปะ และการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอื่น ๆ ร่วมกันเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืนต่อไป

4.2.3.2 การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทุ่งตะเชะ

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทุ่งตะเชะ นับเป็นการสร้างความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการระบบสุขภาพของชุมชน ซึ่งการจัดการระบบสุขภาพนี้ไปสัมพันธ์กับทรัพยากรพืชสมุนไพรในป่าชายเลน การศึกษาดังกล่าวทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้มีความรู้ว่าจำเป็นจะต้องรักษา ดูแลทรัพยากรป่าชายเลนไว้ให้คงอยู่กับชุมชน เพราะนอกจากป่าชายเลนจะไปส่งผลต่อเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนแล้ว ในการดูแลระบบสุขภาพของครัวเรือนนั้นก็จำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าชายเลนด้วยเช่นกัน ความหลากหลายของพืชสมุนไพรในป่าชายเลนชุมชนทุ่งตะเชะ จากการสำรวจพืชสมุนไพรในป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ พบว่ามีความหลากหลายของพืชสมุนไพร และสามารถนำมาใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ทั้งหมด 60 ชนิด แบ่งได้เป็น 5 ประเภทด้วยกัน คือ 1) ประเภทต้น มีทั้งพวกไม้ยืนต้นทั้งขนาดใหญ่ กลางและขนาดเล็ก มีแก่นและไม่มีแก่น 2) ประเภทเถา คือพืชที่มีลำต้นเป็นเถาเลื้อย หรือเป็นเครือ 3) ประเภทหัว คือพืชที่มีหัวหรือเหง้าอยู่ในดิน 4) ประเภทผัก คือพืชที่มีต้นขนาดเล็ก และ 5) ประเภทหญ้า คือพืชที่มีต้นเป็นกอเล็ก ๆ นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรบางชนิด ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นยารักษาโรคชนิดต่าง ๆ แล้ว สามารถนำมาใช้ในการประกอบอาหาร และใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย เช่น นำมาทำเป็นสีเพื่อใช้ย้อมผ้า เป็นต้น การสร้างความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นส่วนสนับสนุนสำคัญที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้คุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลนเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากที่รับรู้กันในเรื่องเศรษฐกิจและการเป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน

4.2.4 การใช้พลังของกลุ่มและเครือข่าย

การใช้พลังของกลุ่มและเครือข่าย เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้านตรัง กล่าวคือการทำชาวประมงพื้นบ้านตรังได้รวมตัวกันเพื่อดูแลทรัพยากรประมง ในที่นี้คือการรวมตัวเป็นชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง และชมรมนี้ก็เป็นสมาชิกของสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ดำเนินการช่วยเหลือกันในกรณีที่มีความจำเป็น ซึ่งการรวมตัวดังกล่าวถือเป็นการรวมตัวในแนวราบที่ได้พลังของกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน สร้างพลังต่อรองบางอย่าง เช่น การเรียกร้องเรื่องการทำประมงผิดกฎหมาย การทำอวนลาก อวนรุน รวมถึงความร่วมมือกันในการจัดทำป่าชายเลนชุมชนที่เกิดขึ้นหลายแห่งในพื้นที่ชายฝั่ง จังหวัดตรัง นอกจากนี้ ก็ยังมีการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ในหลายกรณีพบว่าชาวประมงพื้นบ้านได้สร้างความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยทั้งในเขตภูมิภาคภาคใต้ ส่วนกลาง ความร่วมมือกับหน่วยงานในจังหวัด สถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ จนในที่สุดเครือข่ายที่กล่าวมาก็ส่งผลถึงพลังของชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดตรัง

4.2.5 การใช้พะยูนเป็นสิ่งเชื่อมร้อยผู้คนเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรประมงตรัง

ชาวบ้านในชุมชนชายฝั่งภาคใต้อันดามัน เรียกพะยูนว่า “ดูหยง” มาจากภาษามลายู ซึ่งในประเทศมาเลเซียก็เรียกดูหยง เช่นกัน นอกจากนี้ พะยูนยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีก เช่น หมูน้ำ วัวทะเล หมูตุ๊ด เป็นต้น พะยูนเป็นสัตว์ที่กินหญ้าทะเลเป็นอาหาร และหญ้าทะเลก็เป็นทรัพยากรชายฝั่งสำคัญในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตรังด้วย โดยมีพื้นที่แหล่งหญ้าทะเลขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ครอบคลุมอำเภอกันตัง อำเภอสิเกา และอำเภอปะเหลียน โดยตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง เป็นแหล่งหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดและมีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัด [19] อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่มีการทำประมงอย่างเข้มข้นนั้นส่งผลถึงประชากรพะยูนที่ลดลงไปอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากแหล่งหญ้าทะเลซึ่งเป็นแหล่งอาหารสำคัญของพะยูนได้เสื่อมโทรม

ลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะกิจกรรมการทำประมงที่เป็นเรืออวนรุน และอวนลากปลิงซึ่งจะลากบริเวณน้ำตื้นในเขตหญ้าทะเล การทำประมงโดยใช้เรือคราดหอย ลากหอย ทำลายหญ้าทะเลที่เป็นอาหารของพะยูนเช่นกัน [15] ช่วงประมาณต้นปี พ.ศ. 2530 เริ่มมีการรณรงค์ให้มีการดูแลพะยูน เช่น หากพะยูนติดอวนก็ต้องปล่อยลงทะเล การรณรงค์ไม่ทำประมงที่ไปส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของแหล่งหญ้าทะเล เป็นต้น การรณรงค์เพื่อการรักษาปกป้องพะยูนประสบความสำเร็จอย่างมาก จนพะยูนก็กลายเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของจังหวัดตรังมาจนถึงปัจจุบัน การคงอยู่ของพะยูนในทะเลตรังกลายเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลอื่น ๆ พะยูนกับแหล่งหญ้าทะเลได้กลายมาเป็นประเด็นที่ชาวประมงพื้นบ้าน ชายฝั่งทะเลตรังนำมาเป็นแกนหลักในการเริ่มต้นฟื้นฟูทรัพยากรประมง การมีอยู่ของพะยูนจึงหมายถึงทรัพยากรมีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง ดังนั้นหากจะให้ทรัพยากรประมงมีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้นก็สามารถดูที่ตัวชี้วัดว่ามีจำนวนพะยูนเพิ่มขึ้นด้วยหรือไม่แน่นอน จะเห็นได้ว่าการใช้พะยูนเป็นตัวเชื่อมการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลช่วยให้ลดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร เพราะพะยูนเป็นเหมือนตัวแทนของคนทุกกลุ่ม ทั้งชาวประมงพื้นบ้าน ประมงพาณิชย์ เจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงกล่าวได้ว่าพะยูนถือเป็นสัตว์ทะเลที่ช่วยเชื่อมร้อยผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่พยายามเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างลงตัว

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาการต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง จำแนกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ การต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน และการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของประมงพื้นบ้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 การต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ประมงมีความสมบูรณ์ พบประเด็นการต่อสู้เพื่อการเข้าถึงทรัพยากรประมงระหว่างรัฐสยามกับคนในสัญชาติญี่ปุ่นที่เข้ามาลักลอบทำประมงในทะเลอันดามัน เวลาดังกล่าวเป็นช่วงการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง เหตุการณ์นี้จึงอธิบายได้ว่าเป็นการเตรียมตัวของญี่ปุ่นก่อนเข้าสู่สงครามโลกนั่นเอง สำหรับในประเด็นแรกนี้ผู้วิจัยได้นำเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นประเด็นอันพิจารณาเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อเข้าถึงการใช้ประโยชน์และการฟื้นฟูทรัพยากรประมงตรังก่อนปี พ.ศ. 2500 ว่า กรณีแรก ญี่ปุ่นกับการเตรียมการเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพา กรณีที่ 2 เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องดินแดน เขตแดนในสังคมตะวันออกที่มีความแตกต่างกับสังคมตะวันตก รวมถึงความไม่แน่นอนชัดเจนในเรื่องเขตแดนของช่วงเวลานั้น แนวคิดเรื่องดินแดนในสังคมตะวันออกก่อนการเกิดรัฐชาติ (ก่อนการปฏิรูปประเทศ ปี พ.ศ. 2430) ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าที่ดิน เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์หลายกรณีสนับสนุนข้อเสนอนี้คือเมื่อเกิดสงครามระหว่างรัฐ ผู้ชนะมักกวาดต้อนผู้แพ้ไปยังดินแดนของตนในลักษณะการเทครัว ซึ่งแนวคิดที่ว่านี้มีความแตกต่างจากวิธีคิดในสังคมตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับดินแดนมากกว่าผู้คน เพราะความเชื่อว่าหากมีที่ดินทำมาหากินผู้คนก็จะกระจัดกระจายในพื้นที่ต่าง ๆ ย่อมจะเข้ามาในพื้นที่นั้นเอง ขอบเขตของดินแดนมีความชัดเจนที่ใช้แม่น้ำ ภูเขา ทะเลในการแบ่งขอบเขต ส่วนขอบเขตของรัฐในสังคมตะวันออกขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ปกครอง เปรียบเทียบในลักษณะแสงเทียน ถ้าแสงเทียนโตแสงสว่างย่อมขยายออกไปได้ไกล จนไปทับซ้อนกับแสงเทียนอีกเล่มหนึ่ง พื้นที่ทับซ้อนบริเวณขอบแสงเทียนนี้หมายถึงเขตแดนที่เป็นพื้นที่พิเศษในหลายมิติ เช่น ความสัมพันธ์ของผู้คน ภาษา เป็นต้น กรณีที่ 3 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนับเป็นสิ่งสะท้อนท้องถิ่น ประมงพื้นบ้าน และการศาล ซึ่งหากศึกษาจากเอกสารจดหมายเหตุให้ภาพการประมงของชาวบ้านในช่วงปี พ.ศ. 2460 ยังคงทำประมงในแนวชายฝั่ง เพราะหากไปทำข้างนอกก็มีข้อจำกัดของเครื่องมือประมงที่ไม่สามารถออกไปในพื้นที่ไกลออกจากชายฝั่งได้มากนัก อย่างไรก็ตามนี้ให้ภาพอาชีพการเก็บไข่เต่าในพื้นที่เกาะอาดัง การทำเบ็ดราว การจับของกลาง และภาพของนิคมฝึกอาชีพที่เกาะตะรุเตา ในระยะต่อมา เข้าสู่ยุคของการรื้อฟื้นทรัพยากรประมงตรัง ซึ่งช่วงดังกล่าวมีการเข้ามาของประมงพาณิชย์ โดยเฉพาะเรืออวนลาก อวนรุน ช่วงนี้เป็นการทำประมงอย่างเข้มข้นส่งผลต่อปัญหาทรัพยากรประมงในลักษณะที่ลดลงอย่างมาก การรื้อฟื้นทรัพยากรประมงในช่วงเวลานี้นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง และความล่มสลายของชุมชนในหลายๆ พื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล รวมถึงชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรประมงจากแหล่งน้ำธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชายฝั่งที่เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ เป็นปัญหาที่สัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรทางทะเล โดยการที่ชุมชนเร่งการผลิตเพื่อใช้ทรัพยากรมากจนเกินความสามารถในการฟื้นฟูทรัพยากร ส่งผลให้ทรัพยากรลดจำนวนลง รายได้ของชุมชนประมงลดลง และส่งผลต่อเนื่องไปถึงคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน สอดคล้องกับการศึกษาของ จูตินันท์ และ คณะ [20] ที่พบว่าการทำประมงในลักษณะอุตสาหกรรมทำให้สมดุลของทรัพยากรธรรมชาติลดลงในชุมชนชายฝั่งทะเลไทย อย่างเช่นที่ตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลักมาอย่างยาวนาน ต่อมามีการขยายตัวของการทำประมงพาณิชย์ จนกระทั่งปัจจุบันมีพื้นที่ที่สามารถเข้าไปทำกินได้ค่อนข้างน้อย

5.2 การฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ชาวบ้านในชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากร และตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลให้กลับมามีอุดมสมบูรณ์ โดยได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์ต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนร่วมกับหน่วยงานภายนอก ผลการศึกษาสอดคล้องกับการวิจัยของ สุรินทร์ภรณ์ และ อัจฉรา [21] ที่พบว่าถ้าชุมชนมีประวัติการต่อสู้เพื่อรักษาทรัพยากรในท้องถิ่นมาก่อน ก็จะสามารถจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ให้ประสบความสำเร็จในระดับสูงได้ และสอดคล้องกับการวิจัยของ จุตินันท์ และ คณะ [20] ที่พบว่าพัฒนาการของการทำประมงพื้นบ้านในบริเวณตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด แบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 ยุคผลิตเพื่อชีพ ยุคที่ 2 ยุคของการขยายตัวของการทำงานประมงพาณิชย์ และยุคที่ 3 ยุคแห่งการปรับตัวและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับการฟื้นฟูทรัพยากรของประมงพื้นบ้านตรัง พบประเด็นสำคัญ ดังนี้

5.2.1 การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง (NGOs เล) เกิดคนทำงานด้านการอนุรักษ์ที่เข้ามาทำงานยึดติดพื้นที่เพื่อส่งเสริมให้ประมงพื้นบ้านรักษาทรัพยากรของตัวเอง และสอดคล้องกับแนวคิดของ ยศ [22] ที่เห็นว่าคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และมีหน้าที่ร่วมกันในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ จิราพร [23] ที่พบว่าความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งมาจากวิถีความสัมพันธ์การผลิตและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนำไปสู่การก่อตัวของชุมชนในการเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนทำให้สามารถนำไปสู่การจัดการทรัพยากรชุมชนที่เป็นระบบเป็นรูปธรรมและคืนความสมบูรณ์แก่ระบบนิเวศชายฝั่ง

5.2.2 การจัดทำป่าชายเลนชุมชนเป็นการรักษา ป่าชายเลน และการเข้าใช้ประโยชน์ที่ดำเนินการโดยชาวประมงพื้นบ้านตรัง และชาวประมงพื้นบ้านในหลายพื้นที่ เพื่อให้เป็นป่าที่คนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจะมีองค์ประกอบสำคัญสามอย่างคือ (1) มีพื้นที่ (2) มีองค์กรชุมชนในการเข้าไปจัดการ และ (3) มีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ พัชรินทร์ [24] ที่ว่าชุมชนหันมามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และหวงแหนป่าชายเลน ถือเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการร่วมกันต่อสู้เพื่ออนุรักษ์ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งได้เกิดขึ้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญศรี [25] ที่กล่าวว่าการจัดการป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้นั้น หัวใจสำคัญคือชุมชนจะต้องเป็นผู้ดำเนินการหลัก หรือให้ชุมชนเป็นฐาน ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการวางแผน ดูแล รักษา และติดตามการจัดการป่าร่วมกัน

5.2.3 การสร้างความรู้เพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรประมง โดยการสร้างความรู้จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง นำไปสู่การณรงค์การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้คงความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับการวิจัยของ สุรินทร์ภรณ์ [5] ที่พบว่าการสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยการลงมือปฏิบัติ เป็นการพัฒนาศักยภาพ และเสริมสร้างสมรรถนะของผู้ร่วมกระบวนการในชุมชนผ่านการทำกิจกรรมโดยปฏิบัติ เป็นการสร้างความรู้เพื่อนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง และยังสอดคล้องกับการวิจัยของ จุตินันท์ และ คณะ [20] ที่พบว่าแนวทางการปรับตัวของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ได้แก่ การสร้างระบบบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม และการให้การศึกษากับชุมชนในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

5.2.4 การใช้พลังของกลุ่มและเครือข่าย เป็นการรวมตัวในแนวราบที่ได้พลังของกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน สร้างพลังต่อรอง รวมถึงความร่วมมือกันในการจัดทำป่าชายเลนชุมชนที่เกิดขึ้นหลายแห่งในพื้นที่ชายฝั่งจังหวัดตรัง นอกจากนี้ก็ยังมีการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน หน่วยงานในจังหวัด สถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ ส่งผลถึงพลังของชาวประมงพื้นบ้านตรังในที่สุด สอดคล้องกับการศึกษาของ อภิญญา [26] ที่พบว่าต้องรวมพลังของผู้นำชุมชนและท้องถิ่นให้มีความตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างเป็นองค์รวม เป็นเนื้อเดียวกัน ซึ่งต้องตั้งอยู่บนหลักการของความสัมพันธ์สาธารณะ และยังสอดคล้องกับการศึกษาของสุรินทร์ภรณ์ [5] ที่พบว่าการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยวิถีประมงพื้นบ้านเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชายฝั่ง

5.2.5 การคงอยู่ของพะยูนในทะเลตรังกลายเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล และส่งผลถึงคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรังด้วย สอดคล้องกับการวิจัยของ อภิญญา [26] ที่พบว่าการศึกษาสัญลักษณ์บางอย่างของท้องถิ่นต่าง ๆ มาใช้เป็นแกนกลางช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรของท้องถิ่น และลดปัญหา

ความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ดังนั้นพะยูนจึงถือเป็นสัตว์ทะเลที่ช่วยเชื่อมร้อยผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างลงตัว และสอดคล้องกับการศึกษาของ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 5 [27] ที่พบว่าชุมชนบ้านไม้ขาว ตำบลไม้ขาว อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ได้ใช้เต่ามะเฟือง เป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่สร้างจุดร่วมของชาวบ้านเพื่อรวมตัวกันทำกิจกรรมการอนุรักษ์เต่ามะเฟืองและนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งในกรณีชาวประมงพื้นบ้านตรง ได้นำพะยูนและแหล่งหญ้าทะเลมาเป็นแกนหลักในการเริ่มต้นฟื้นฟูทรัพยากรประมงนั่นเอง

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ควรมีการหนุนเสริมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยมุ่งเน้นในเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น การปรับปรุงกฎระเบียบที่สามารถรับรองหรือสอดคล้องกับกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ของชุมชนในพื้นที่ที่หน่วยงานภาครัฐกำกับดูแล ซึ่งจะช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถดำเนินกิจกรรมที่เป็นอนุรักษ์ได้ในหลายลักษณะ เช่น การจัดทำแนวเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยชุมชน เป็นต้น

6.2 ชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งอันดามัน สามารถนำแนวทางเกี่ยวกับการแสวงหาจุดร่วม สัญลักษณ์ หรือสิ่งรวมใจของคนในชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการรักษาทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง ดังเช่นการคงอยู่ของฝูงพะยูนในพื้นที่ทะเลตรงตามที่ได้รับทราบกันทั่วไป มาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมตามบริบทของชุมชน

7. เอกสารอ้างอิง

- [1] มานะ ขุนวิชัย และกมลทิพย์ ธรรมกิระติ. (2561). การคงอยู่ของวิถีชีวิตประมงบ้านปากพูน : บทวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงในอดีต. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*, 10 (2), 116-126.
- [2] องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน. (2562). *ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง*. ค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2562 จาก http://www.wetlandthai.org /data/crysis_1 /.html
- [3] ประชาธรรม. (2551). *ประมงพาณิชย์กับวิกฤตทะเลไทยที่ยังแก้ไขไม่ได้*. ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2562 จาก <https://prachatham.com/th/node/5471>
- [4] โครงการเสริมสร้างจิตสำนึกนิเวศวิทยา. (2548). ปัญหาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง : กรณีศึกษาจังหวัดตรัง. *เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2548 (สู่สังคมสยามฉันท) (น.10)*. โครงการเสริมสร้างจิตสำนึกนิเวศวิทยา, กรุงเทพฯ.
- [5] สุรินทร์ภรณ์ ศรีอินทร์. (2563). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยชุมชน : กรณีศึกษาบ้านบางกล้วยนอก อำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง. *วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 33 (2), 66-84.
- [6] สุภางค์ จันทวานิช. (2552). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [7] Appleton, J.V. (1995). Analyzing qualitative interview data: Addressing issues of validity and reliability. *Journal of Advanced Nursing*, 22 (5), 993-997.
- [8] ฝ่ายประชาสัมพันธ์เผยแพร่ สำนักพระราชวัง. (2542). *เสด็จฯเยี่ยมราษฎร*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- [9] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. [มท 5.10/289](#) รายงานการตรวจท้องที่ ตรวจการทำสวนครัวและการเลี้ยงสัตว์ของราษฎรในท้องที่อำเภอสิเกา
- [10] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรายงานของเจ้าหน้าที่ในหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้ [ร.6 ม 1.4/14 \(36\)](#) เรื่องการทูลเกล้าถวายรายงานเมื่อเสด็จประพาส พ.ศ.2458 (1 กรกฎาคม - 30 กรกฎาคม 2458)
- [11] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. [มท 5.10/378 \(495\)](#) รายงานการตรวจข้าราชการของข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ.2485
- [12] ชลิตา บัณฑูวงศ์. (2543). "หัวโทง" : พัฒนาการ ลักษณะ และการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย.
- [13] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. [กต 62/2 \(ปีที่ 1/2\)](#) หลักฐานเรื่องชนชาติญี่ปุ่นเข้ามาทำการจับสัตว์น้ำในท้องที่มณฑลภูเก็ต
- [14] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรือหลวงสารสินธุ์จับชาวญี่ปุ่นกับพวกไกล้เกาะลิบง [มท.3. 1.4.14/12](#) เรือเรือโทหีบารู (3 ม.ค. 2480 - 30 ธ.ค.2481)

- [15] บุญสวัสดิ์. (20 มิถุนายน 2562). แคนนำชุมชนบ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสทิงพระ จังหวัดตรัง. สัมภาษณ์ โดย มานะ ชุนวิช่วย. ตรัง.
- [16] มนต์ศิริ ลูกรักษ์. (2543). ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสทิงพระ จังหวัดตรัง. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [17] สมาคมหยาดฝน. (2561). มูลนิธิหยาดฝน จ.ตรัง. ค้นเมื่อ 5 สิงหาคม 2563 จาก <https://yadfonfoundation.wordpress.com/about/>.
- [18] ไชยภูมิ สิทธิวัจ. (ม.ม.ป.). ป่าชุมชน จังหวัดตรัง. ตรัง: สำนักงานป่าไม้จังหวัดตรัง.
- [19] สมาคมหยาดฝน. (ม.ม.ป.). การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยชุมชน : ทางเลือกในการพัฒนาเพื่อบรรเทาความยากจน. ตรัง: สมาคมหยาดฝน.
- [20] จุติพันธ์ ขวัญเนตร, สิตรงค์ เจริญวงศ์ และเอื้อมพร รุ่งศิริ. (2563). แนวทางการปรับตัวของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนบริเวณชายแดนไทย – กัมพูชา กรณีศึกษา: ตำบลหาดเล็ก อำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 8 (1), 121 – 138.
- [21] สุรินทร์ภรณ์ ศรีอินทร์ และอัจฉรา ศรีพันธ์. (2561). การจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, 22 (1), 301 – 314.
- [22] ยศ สันตสมบัติ. (2547). นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน. เชียงใหม่: วินอินดีไซน์.
- [23] จิราพร โชติพาณิชย์. (2555). การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ่อกันเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- [24] พัชรินทร์ โชคดี. (2560). การจัดการทรัพยากรร่วม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา. วารสารร่วมพฤษ มหวิทยาลัยเกริก, 35 (3), 177 – 198.
- [25] เพ็ญศรี มีแก้ว. (2556). การจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, 5 (6), 38-53.
- [26] อภิญญา ดิสสะมาน. (2558). แนวทางแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยสันติวิธี กรณีศึกษา อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, 11 (2), 60-75.
- [27] สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 5 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2563). คู่มือการอนุรักษ์เต่าทะเลและถิ่นอาศัยในพื้นที่จังหวัดพังงาและภูเก็ต. นครศรีธรรมราช: สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 5.